

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş tarihi: 20/05/2023

Kabul tarihi: 20/06/2023

Yayın Tarihi: 26.06.2023

Cilt/Sayı: 1(1)

Yayın dönemi: Yaz

Sayfa: 12-22

Atf: Çokövün, A. (2023). Çeviri tarihi ışığında çeviribilim. *Disiplinlerarası Dil ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 12-22.

Çeviri Tarihi Işığında Çeviribilim

Aşkın ÇOKÖVÜN¹

Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, askincokovun@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8756-3153

ÖZET

Çeviri tarihini çeviribilim içinde araştıran bilimciler ile onu bu alanın dışında araştıran kültür veya edebiyat araştırmacıları arasında sağlıklı bir etkileşimin gerekliliğinin önemli sonuçlarından biri, şüphesiz, çeviri tarihinin nasıl araştırılacağı sorusuna yönelik kuramsal ve yöntemsel sorgulamalar olacaktır. Çeviri tarihine bakıldığında, uygarlık tarihinin yazımını belirlemede belirleyici bir etken olduğu görülmektedir. Özellikle bir iletişim aracı olan çeviri, tarih boyunca birçok kültürün etkileşimini sağlamıştır. Doğu ve Batı dünyaları arasındaki bağlar ve etkileşim gerek çeviri tarihi gerekse çağdaş çeviri kuramlarının gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Buradan hareketle bu çalışmada, Doğu ve Batı kültürlerinde çevirinin rolünü, kültür çeşitliliğinin çeviri etkinliğinde tarihsel ve kuramsal açıdan ele almayı hedeflemiştir. Bu bağlamda bu araştırma kuramların ve kavramların çeviribilim çalışmalarında ele alış biçimlerine ve uygulamalarına dönük bir değerlendirme içermektedir. Farklı bir ifadeyle bu çalışmanın odak noktası aynı zamanda tarihi arka planla dillerin ve kültürlerin ait unsurların ortaya konmasıdır. Çalışmada tarihsel gelişim içerisinde farklı dönemlerde farklı kültürlerde çeviri uygulamasının yöntemsel çeşitliliği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda çeşitli toplumlarda söz konusu kültür farklılığının, kuramsal ve uygulamaya dönük çeviri araştırmaları arasındaki ilişkiyi belirlediği izlenimi ortaya çıkmıştır. Özellikle Batı odaklı çeviri kuramlarının Doğu dünyasının kültürel olarak alımlanmasına ilişkin içeriklerinin önemi belirginleşmiştir. Bunun yanı sıra çalışmada toplumlara yönelik karşılaştırmalı bir bakış açısıyla gerçekleştirilen irdelemeler, çeviribilimde çeviri tarihinin kuramsal ve yöntemsel sorunlarını ortaya koymayı ve tarihsel çeviri araştırmaları etrafında oluşan kavramların temel yönelimlerinin somutlaşmasına da katkı sağlamıştır. Çalışmada yapılan değerlendirmeler, çeviri tarihinin farklı bakış açılarıyla incelenmesinin aynı zamanda çeviri öğretimi, çeviri sosyolojisi, ulusal çeviri tarihi, çeviribilimin gelişim süreci gibi kapsamlarda da çeviriye araştırma alanına dönük bilgilerin oluşturulmasında ve alımlanmasında oldukça belirleyici olduğu pekiştirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Çeviri, Çeviri tarihi, Çeviribilim, Çeviri yöntemi, Çeviri kuramı, Kültür.

Translation Studies in light of Translation History

ABSTRACT

One of the important consequences of the necessity of a healthy interaction between the scientists who study the history of translation within translation studies and the cultural or literary researchers who study it outside of this field will undoubtedly be the theoretical and methodological inquiries into the question of how to research the history of translation. When we look at the history of translation, it is seen that it is a determining factor in determining the writing of the history of civilization. Translation, especially as a communication tool, has provided the interaction of many cultures throughout history. The ties and interaction between the Eastern and Western worlds have played a decisive role in the development of both the history of translation and contemporary translation theories. From this point of view, in this study, it is aimed to deal with the role of translation in Eastern and Western cultures and cultural diversity in the translation activity from a historical and theoretical perspective. In this context, this research includes an evaluation of the approaches and practices of theories and concepts in translation studies. In other words, the focus of this study is to reveal the elements of languages and cultures with a historical background.

In the study, the methodological diversity of translation practice in different cultures in different periods in historical development is emphasized. In this context, the impression has emerged that the said cultural difference in various societies determines the relationship between theoretical and practical translation studies. In particular, the importance of the contents of Western-oriented translation theories regarding the cultural reception of the Eastern world has become evident. In addition, the studies carried out with a comparative

perspective on societies in the study also contributed to revealing the theoretical and methodological problems of the history of translation in translation studies and concretizing the basic orientations of the concepts formed around historical translation studies. The evaluations made in the study have reinforced that the study of translation history from different perspectives is also very decisive in the creation and reception of information about the field of translation research, in scopes such as translation teaching, translation sociology, national translation history, and the development process of translation studies.

Keywords: Translation, Translation history, Translation studies, Translation method, Translation theory, Culture.

GİRİŞ

Çeviri tarihi disiplinler arası bir alan olarak birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Çeviri tarihinin kuramsal ve yöntemsel sorgulamaları çeviribilimin oluşumuna ve gelişimine ışık tutmaktadır. Bu bakış açısıyla, çeviribilimde çeviri tarihinin kuramsal ve yöntemsel sorunlarını “Farklı kültürlerde tarihsel çeviri araştırmalarının gittikçe önem kazanması belki de çeviribilimde “tarihsel dönüş”e ve kültürleri tarihsel veriler ışığında yeniden okuma gereğine işaret ediyor” (Demircioğlu 2016: 9).

Bu yönüyle, Doğu-Batı toplumlarında karşılaştırmalı bir bakış açısıyla çeviribilimde çeviri tarihinin kuramsal ve yöntemsel sorunlarını ortaya koymayı ve tarihsel çeviri araştırmaları etrafında oluşan kavramların temel yönelimlerini görmeyi sağlayacaktır. Çeviri tarihine bakıldığında, tarihin dönemsel, kültürel ve edebi oluşumlar içerisinde bazı kuramsal ve kavramsal tartışmaların içerisinde göz ardı edilmiş bazı yöntem ve söylemlerin olduğu çeviri araştırmacıları tarafından söylenmektedir.

Çeviribilimde tarih ve kuram ilişkisi üzerine çalışmalar, “yeni paradigma”nın yani kuramsal çerçevenin ortaya çıktığı 70’li yıllardan 90’lı yıllara kadar sürer. Bu çalışmalar, çeviribilimin, işlevsel, dizgeci ve betimleyici olmayı benimseyen erek-odaklı kuramsal yaklaşımlardır. Çeviri tarihinin önemini vurgulayan ilk araştırmacılardan biri olan Antoine Berman’dır. Fransız çeviribilimci ve tarihçi olan Berman yeni paradigmanın ortaya çıktığı dönemde ilk tarihsel araştırmaları yapan ve çalışmasında modern bir çeviri kuramının ilk görevinin bir çeviri tarihi inşa etmek olduğuna değinir. (Berman 1984:12). Çeviribilim çalışmalarına, erek odaklı yaklaşımlarla alana katkı yapan araştırmacıların 80’li yıllara kadar geleneksel yaklaşımlar değişmiş ve gelişmiştir. Tarihin kurama, kuramında tarihe yapacağı katkıların bilincine varılması ve tarihsel çalışmalarla çeviri kavramının yeniden tanımlanması gerektiği görüşü ortaya çıkar. Kuşkusuz geleneksel bakış açıları tarihsel çeviri araştırmalarını erek odaklı yaklaşımlar çerçevesinde ele alan bilimcilerin katkılarıyla süreç içerisinde değişmiş ve gelişmiştir. Günümüzde ise gerek postkolonyal ve postmodern yaklaşımların gerek farklı kültürlerde yapılan “mikrotarihsel” araştırma bulgularının etkisiyle çeviri araştırmalarına yönelik farklı kavramsallaştırmalar ortaya çıkmıştır (Demircioğlu 2016: 19).

Çeviriye ilişkin günümüz paradigmaların genel bir görünümünü, çeviribilimin tarihsel gelişimi ile “bilim öncesi” dönemlere ait çeviriye konu alan kuramsal düşüncelerin dökümünü yapmak, bu kuramsal düşüncelerin çok olmasından kaynaklı ancak, bir kısmına değinmenin ötesine geçmeyecektir. Genellikle bu tarihsel gelişim, Rönesans’tan XX. Yüzyılın başına kadar olan dönemler ele alınmakta ve bunlar da batılı kuramcılardan oluşmaktadır. Oysa Çeviri kuramları belirli tarihsel dönem ve belirli kültürlerde çeviri uygulamalarının ve düşüncelerinin etkisi altında biçimlendiği göz önünde bulundurulduğunda doğu toplumlarına ilişkin bir boşluğun söz konusu olabileceği düşüncesi akla gelmektedir.

Çeviribilim Öncesi Çeviri Üzerine Düşünceler

Çeviri üzerine düşünceleri inceleyen çeviribilimciler, Cicero, Horace, Seneka, Pline le Jeune, Quintilien’in metinleriyle birlikte Antik döneme kadar uzandıkları görülmektedir. Bu metinleri Orta Çağ’dan XIX. yüzyıla kadar olan dönemde, Aziz Jérôme (De optimo genere interpretandi, İ.S. 392-395), Aziz Augustin, Aziz Thomas d’Aquin, Roger Bacon, Erasmus, Martin Luther, Étienne Dolet, Joachim du Bellay, John Dryden, Gottfried Wilhelm von Leibniz, Alexandre Pope, Samuel Johnson, Novalis, Goethe, Friedrich von Schleiermacher, Wilhelm von Humboldt,

Shelley, Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche gibi dinsel, felsefi ve edebi alanlarda çalışan kişilerin metinleri izler. Söz konusu kişilerin yazdıklarının çoğu çevirinin yöntemi üzerine kural koyucu denemelerdir (Gile, 2005: 237).

George Steiner (1975) Batıda çeviri üzerine yazın tarihini dört döneme ayırır. Birinci dönem, çeviri uygulaması üzerine kurulu düşünceler dönemi olup Cicero ve Horace'ın kurallarından başlayarak Alexander Fraser Tytler (1791)'in çevirinin ilkeleri üzerine denemesine kadar uzanmaktadır. İkinci dönem Valéry Larbaud (1946)'nın *Sous l'invocation de saint Jérôme* adlı kitabının yayımlanmasına kadar uzanmakta olup yorumbilimsel ve kuramcı yönü ile nitelenir. Üçüncü dönem 40'lı yılların ilk makine çevirisi yayınlarıyla başlamakta ve yapısal dilbilimin ve iletişim kuramının doğuşu söz konusudur. Dördüncü dönem 60'lı yılları kapsar ve yorumbilimin dönüşüne tanıklık eder. (Gile, 2005: 237; ayrıca bkz. Bassnett, 1991: 40).

George Steiner, *After Babel* adlı yapıtında (1975, Fransızcaya çevrilişi 1998) batıda çeviri üzerine düşüncelere ilişkin dört dönemi şöyle özetliyor: “Çeviri kuramı, uygulaması ve tarihi üzerine yapıtlar, aralarında kesin ayırım çizgileri olmaksızın dört dönemde öbeklendirilebilir. Birinci dönem Cicero'nun *Libellus de optimo genere oratorum* (İ.Ö. 46)'da yer alan sözcüğü sözcüğüne (*verbum pro verbo*) çevirmemek gerektiğini söylediği ve Horace'ın yirmi yıl sonra *Ars poetica*'sında yeniden ele aldığı öneriden başlayıp Hölderlin'in kendi Sofokles çevirileri eşliğinde sunduğu anlaşılması güç yoruma kadar uzanabilir. Söz konusu dönem boyunca, doğrudan çevirmenin uygulama tabanlı çalışmasından belirleyici çözümler ve sonuçlar ortaya çıkar. Aziz Jérôme'un gözlem ve tartışmaları, Luther'in çeviri üzerine mektubu (1530, *Send-brief vom Dolmetschen*), Du Bellay, Montaigne ve Jacques Amyot arasında geçen Amyot'nun Plutark çevirisi üzerine tartışmalar, Dryden'ın Horace, Quintilien, Pope'un Homeros üzerine açıklamaları bunlardandır. Bu dönemde, Leonardo Bruni'nin (1420 yılı civarlarında) *De interpretatione recta*'sı ile 1661 tarihli eksik deyişkesinin ardından 1680 yılında Paris'te yayımlanan Pierre-Daniel Huet'nin *De optimo genere interpretandi*'si gibi birinci derecede öneme sahip kuramsal metinlerle karşılaşılır. Huet'nin metni çevirinin doğası ve sorunları üzerine o zamana kadar benzeri yapılmamış, en eksiksiz ve en anlamlı sunumlardan birini [...] oluşturmaktadır. Bu ilk dönemin açıkça dile getirilmiş görgül bir yönelime sahip olduğu söylenebilir. Sorunların ve teknik değerlendirmelerin emekleme düzeyinde kaldığı söz konusu dönemin Alexander Fraser Tytler (1792, Londra)'ın *Essay on the Principles of Translation* ile Friedrich Schleiermacher'in (1813) *Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens* adlı dikkat çeken denemesi ile sona erdiği kabul edilebilir. İkinci aşama yorum bilimsel kuram ve araştırmaların dönemidir. Çevirinin doğası sorunu bir kere daha düşünce ve dil kuramlarının daha geniş bağlamı içerisine yerleştirilir. Eş zamanlı olarak belli bir metnin güçlüklerinden ve tekilliklerinden arındırılmış özel bir sözvarlığı ve yöntembilim biçimlenmektedir. Yorumbilimsel yaklaşım Schleiermacher tarafından ortaya atılır, ardından A. W. Schlegel ve W. von Humboldt tarafından benimsenir; amacı sözel ve yazılı bir söylemi anlamının ne olduğunun çözümlenmesi ve söz konusu sürecin genel bir anlam modeli aracılığıyla belirlenmesidir. Yaklaşım çeviri sorununa felsefi olduğu açıkça görülen bir boyut katar. Ne var ki, kuram ile uygulama gereksinimleri arasındaki alışveriş akımı varlığını sürdürmektedir (Rakova, 2014:11-12). Çevirmenin yaptığı iş ve diller arasındaki ilişkilerle ilgili kimi betimlemeleri bu akıma borçluyuz.

Söz konusu üçüncü aşama, biçimsel mantık, bilgi kuramı, oyun kuramı, karşıtsal dilbilim, yazınsal yorumlama, anlambilim kaynaklı yöntemlerin hala gelişmekte olduğu dönem olan 1975'te (Steiner'in *After Babel*'inin yayımlandığı tarih) henüz tamamlanmamıştı. “Fakat 1960'ların başından bu yana, vurgu başka bir yöne kaymıştır. İlk defa 1923 yılında yayımlanan Walter Benjamin'in *Die Aufgabe des Übersetzers* adlı makalesinde yaptığı “keşif”, Heidegger ve Hans-Georg Gadamer'in de etkisiyle yazılı ve sözlü çeviroğru, otomatik çeviriye duyulan güvenin 1950'lere ve 1960'ların başındakine oranla azaldığına tanık olunur. Çeviri kuramı ve uygulaması dilbilim, ruhbilim, antropoloji, toplumbilim ile budundilbilim ve toplumdilbilim gibi komşu bilim dallarının kesişim noktasında gelişir (Steiner, 1998: akt.Rakova 2014:13-14).

Steiner'in, çeviri üzerine yazın tarihinin bu dört döneminin ilgi çekmiş olmasına rağmen, bazı çeviri bilimciler tarafından zaman zaman eleştirilmiş ve tamamlanmaya çalışılmıştır. Özellikle her bir dönemin zaman aralıklarının farkı; örneğin, ilk dönemin 18.yüzyılın birkaç dönemini kapsamasına rağmen ikinci dönemin sadece bir dönemi kapsıyor olması ve son iki dönemin de sadece 30'ar yılı kapsaması gibi.

Tüm bu eleştirilere cevap olarak, Kelly (1979: 224), Steiner'in sınıflandırmasının uzun olan dönemini ikiye bölerek beş döneme ayırmıştır: Klasik dönem öncesi, Orta Çağ dönemi, Klasik dönem, Rönesans dönemi ve Aydınlanma dönemi. Kimi çeviribilimciler ise çeviri tarihinin tematik sunumunda kronolojik bir sıralamayı tercih etmektedir. André Lefevere (1992) temel tarihi metinleri şu şekilde sınıflandırmaktadır: 1) çeviri ürününde ideolojinin rolü; 2) bilim ve sanat koruyuculuğunun gücü; 3) şiire değin kısıtlamalar; 4) söylem evreni; 5) eğitim ve dilin gelişimi; 6) çeviri teknikleri. Bu sınıflandırma yazın çevirisi üzerine kurulu olup "kısıtlama" düşüncesi önemli bir rol oynamaktadır.

Bazı çeviribilimciler ise çeviri tarihini, nesnenin bakış açısıyla ele alır. Meschonnic'te olduğu gibi, kendisi üç zamanlı genel bir gelişime vurgu yapmaktadır: "Avrupa çeviri tarihi, sözcük-birimi'nden, grup-birimi'ne daha sonra da metin-birimi'ne geçiş yapmıştır. Teorik gerçekçilikten kültürel felsefeye ve daha sonra doğrulukta uzmanlığa" (Meschonnic 1973: 322). Ona göre, çeviri yavaş yavaş teorik zanaattan daha bilimsel konulara geçmektedir.

Çeviri tarihi üzerine, farklı görüş açılarının ve düşüncelerin çokluğu, tek bir çeviribilimciyi takip edip bir tarih yazımına gitmenin, bir tarafın eksik kalacağı düşüncesini uyandırmaktadır. Sadece Antik dönemden günümüze çeviri konusunda kaynakçaların/yazılanların taranması çeviribilimin dönemlere göre yöntemsel ve düşünsel evriminin ortaya konması için anlamlı bir uğraş olacağına farkına varılması yeterli olacaktır.

Çeviribilimin düşünsel tarihi, sürekli yenilenen karşıtlıklar tarihidir. Hangi çeviri yöntemi olursa olsun hep aynı karşıtlık söz konusudur: "yazın" ve "düşünce", "sözcük" ve "anlam" bu eğilim birçok çalışmada yer almakla birlikte çok az yazar bu karşıtlığı dışarıda bırakmaktadır. Bassnet'e göre her tarihsel dönemde Roma döneminden günümüze kadar uzanan çeviri konusundaki tartışmalarda "sözcüğü sözcüğüne" çeviri ile "anlam" çevirisi yer almaktadır (Bassnet 1980: 39). Ancak her döneme ilişkin bu kavramlar farklılık göstermektedir. Dönemsel ideolojilerin, döneme ilişkin görüşlerin etkisi altında yeniden anlamlandırmaları, evrilmeleri söz konusu olmaktadır. Çeviri üzerine yansımaya desteklemeye yarayan kavramların evrimini incelemek elbette gereklidir ancak çok fazla kavram, çok fazla doktrin bize gerekli olanı unutturur (J. Delisle, 1997:40). Bu da çeviriye dair kullanılan kavramların dönemlere göre içeriksel farklılıklar taşıması nedeniyle zaman zaman günümüzde kavram karmaşasına sebep olmaktadır.

Araştırma nesnesi olarak çeviriyle ancak 1950 ve 1960'lı yıllarda ilgilenilmeye başlanır. Bunu ilk yapanlar, en ünlüleri Roman Jakobson (1959) ile John C. Catford (1965) olan dilbilimciler olurken, Fransız dilbilimciler arasında ise Georges Mounin (Les "belles infidèles", 1955, Les problèmes théoriques de la traduction, 1963), Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet (1958) olmuştur.

Sözkonusu araştırmacılar, çeviride kaynak dili ve erek dili ile dillerin gönderimde bulunduğu gerçeklik arasındaki ilişkileri incelemekteydiler. Ancak tüm bu çalışmalarda ne iletişim edimi ne de kişi olarak çevirmen dilbilimcilerin sorgulamalarında odak noktası olmamıştır.

Fakat, çevirinin bu yönleri, modern çeviribilimin babası olarak anılan Eugene Nida'nın ilgisini çekmektedir. Dilbilimci olmasının yanı sıra antropolog da olan Eugene Albert Nida çeviri çalışmalarının iyileştirilmesi amacıyla çevirmenlere yardım etmek üzere American Bible Society tarafından işe alınmıştı. Nida, kuramında belli alıcılara bağlı olarak çevirinin iletişim amacının önemini açıkça dile getiren ilk dilbilimci olmuştur. İncil çevirilerinin alıcıları arasında kutup bölgelerinde ve tropikal

bölgelerde yaşayan alıcı grupların bulunduğunu ve İncil metinlerinde bolca bulunan yakın doğu toplumunun coğrafi ve kültürel referansların, iletilerin etkili bir biçimde aktarılmasını tehlikeye atacağını bildiğinden, çıkış dili ile varış dili arasında iki eşdeğerlik kavramı belirlemiştir. Bunlar, çıkış dilinin biçimini taklit etmeye çalışan biçimsel eşdeğerlik ile alıcının gereksinimlerini karşılamaya çalışan devingen eşdeğerliktir (Nida, Toward a Science of Translating, Leiden, 1964). Burada yeni olan, okurların gereksinimlerine uydurma gerekliliğinin bilincine varılması değil, fakat çevirinin biçimsel kuramlaştırılmasına bu iki yeni kavramın sokulmuş olmasıdır (Gile, 2005: 237-238).

Bu dönemde, yaklaşımı öteki dilbilimcilerden ayrılan diğer bir düşünür, çevirmeni çeviri üzerine düşüncelerinin odağına yerleştiren ilk dilbilimcilerden olan Tcheque Jiří Levý olmuştur. Levý (Translation as a decision process, into Honor Roman Jakobson II, The Hague, Mouton, 1967: 1171-1182), bir rekabet durumunda kararları almak durumunda kalacak olan iki veya daha çok aktörün, kazançlarını ve kayıplarını değerlendiren matematiksel oyun kuramını çeviriye uygular ve çeviriyi bir karar alma süreci olarak ortaya koyar (Gile, 2005: 238).

Çeviribilimin Yükselişi

1972'de James Holmes (1924-1986) özel olarak çeviriye ayrılmış bir bilim dalının başlangıcını belirleyen The Name and Nature of Translation Studies (yayın tarihi yalnızca 1988) başlığını taşıyan kurucu bir makale kaleme alır. Holmes makalenin başında yeni bilim dalı için İngilizce bir ad aramaktadır ve Translation Studies (Fransızca da traductologie, İspanyolca'da traductología, Almanca'da Übersetzungswissenschaft 'a karşılık gelmektedir) adını ortaya atar. Adlandırma İngilizce konuşan uluslararası çeviribilim çevrelerince benimsenir.

Holmes bu yeni bilim dalının adlandırılması işini yapmakla yetinmemiş, aynı zamanda sınıflandırmasını ve amaçlarının belirlenmesi işini de yapmıştır. Holmes'a göre Translation Studies,

- 1) çeviribilimsel olguları betimleme ve
- 2) çeviribilimsel olguları açıklayabilmek için açıklayıcı ve buyurucu kuramlar önerme amacı taşımaktadır.

Çeviribilim sınıflandırmasına gelince, alanı iki ana dala ayırır: saf çeviribilim (temel araştırma) ve uygulamalı çeviribilim. Saf çeviribilim alanına, alandaki çevirileri inceleyen ve kendisi de ürün odaklı çeviribilim (çeviri sürecinin sonuçlarına odaklanır), işlev odaklı çeviribilim (çevrilmiş metinlerin varış toplumundaki işlevini, yani metinlerin alımlanmasını inceler) ve süreç odaklı çeviribilim (çeviri edimini olanaklı kılan bilişsel süreçlerle ilgilenir) olarak bölümlere ayrılan betimleyici çeviribilimi koyar.

Betimleyici çeviribilimin yanında, Holmes, amacı kuramsal çeviribilimin sonuçları ile komşu bilim dallarının katkılarından hareketle kuramlar geliştirmek olan kuramsal çeviribilimi tanımlar. Uygulamalı çeviribilim alanına ise çeviri eğitimini ve araçlarını (sözcükbilimsel, terimbilimsel, dilbilgisel), toplumsal kültürel anlamda çeviri politikasını (yayın politikası) ve çeviri eleştirisini yerleştirir (Gile, 2005: 239-240).

Daniel Gile, Holmes tarafından önerilen sınıflandırmaya tepki olarak, kendi çeviribilim sınıflamasını önerir: Yazar öncelikle yazılı ve sözlü çeviri arasında ayrım yapar; ardından yazılı çeviriyi yazınsal ve yazınsal olmayan çeviri olmak üzere ikiye ayırır. Sözlü çeviriyi ise konferans çevirmenliği, mahkeme çevirmenliği (yeminli, adli çeviri), kamu hizmetleri çevirmenliği başlıklarında sınıflandırır. Bu dalların her birinde gerek temel gerekse de uygulamalı her tür araştırma yapılabilir (Gile, 2005:241).

Çeviribilim sınıflandırması konusunda kendisine yöneltilen eleştirilere karşın James Holmes çeviribilimi bir Çeviri Kuramları bilim dalı olarak ortaya koymuş ilk kişi olarak kabul edilmektedir.

Çeviribilimdeki Yönelimler

1945'ten başlayarak, çeviri öncelikle konuyu diller aracılığıyla ele alan dilbilimcilerin ilgisini çekmiş olup bunlar çeviriye bir ürün olarak yaklaşmaktaydılar. J.-P. Vinay ve J. Darbelnet (1958) ünlü kitapları *Stylistique comparée du français et de l'anglais*'de çıkış dili ile varış dili arasındaki farklara (İngilizce shifts) odaklanarak karşılaştırmalı bir çözümleme yaparlar (Gile, 2005: 246).

Günümüzde çok az çeviribilimci yalnızca dilsel dizgeler arasındaki denklikleri ve farklılıkları incelemeye çalışmaktadır.

Başta Danica Seleskovitch ve ESIT'teki (1957'de kurulan *École Supérieure d'Interprète et de traducteurs*, Paris 3 – Sorbonne Nouvelle) öğrencileri olmak üzere bazı çeviribilimciler her tür iletişim bağlamı dışında dili inceliyor olması nedeniyle dilbilimi reddetmişlerdir. Bununla birlikte, genellikle çeviribilimciler arasında metin dilbilimi ve edimbilime karşı duyulan büyük bir ilgi dikkat çekmektedir. Derlem dilbilimi de çeviribilimcilerin ilgisini çekmektedir (Bkz. *Meta* dergisi 43/4, 1998). Her ne kadar ESIT özellikle çeviri öğrencilerinin karşılaştıkları dil çiftlerinde çevirinin yarattığı sorunları incelemeyi reddetse de belli dil çiftlerine yönelik çeviri eğitimi amaçlı kitaplar yayınlanmaya devam etmekte ve yazarlar arasında, içlerinde işlevselcilerin de bulunduğu çağdaş çeviribilimcilerle karşılaşmaktadır (Gile, 2005: 246-248).

Çağdaş çeviribilimsel düşüncenin temel özelliklerinden biri çeviribilimin davranış anlamında eylem olarak tasarlanmasıdır. Çevirinin bu yönü üzerinde ilk kuramı geliştiren, çeviriye çeviri eylemi (*Translatorisches Handeln*) olarak tasarlayan Alman Justa Holz-Mänttari (*Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki, 1984) olmuştur.

Çok sayıda çeviri eğitmeni tarafından (Christiane Nord ve diğerleri) yeniden ele alınan ve benimsenen Hans Vermeer'in skopos kuramı da çeviriye aynı işlevselci bakış açısına sahiptir (Gile, 2005: 248).

Gideon Toury de (*Descriptive Translation Studies—and Beyond*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, 1995) çeviriye çevirmenin bir edimi olarak gören bir bakış açısıyla çeviribilimsel düşüncenin merkezine çeviri normları gibi toplumbilimsel bir kavramı yerleştirmiştir. Toury'ye göre, çeviri mutlak ölçütler tarafından değil, normlar tarafından belirlenir. Çevirmen büyük oranda içinde yaşadığı ve çalıştığı toplumsal alanda geçerli olan normların yönettiği kişisel seçimler yapar. Seçim yapmak durumunda kaldığında, ideolojik, siyasal ve dinsel öğeler tarafından şu veya bu stratejiye, şu veya bu karara doğru yönlendirilir. Gideon Toury ile özdeşleşen ve DTS1 (*Descriptive Translation Studies*) olarak adlandırılan çeviribilim ekolünün bir bölümü değişik toplumlarda ve tarihin farklı dönemlerinde çeviri etkinliğine eklenen normları araştırmakta ve çözümlenmektedir.

Amerikalı Lawrence Venuti'nin çalışmaları da aynı düşünce akımına dahildir. Venuti çalışmalarında geliştirdiği çoğul dizge varsayımını temel almakta olup, varsayıma göre, zayıf bir kültürden gelip güçlü bir kültüre çevrilen metinler yerelleştirilme (*domesticated*) eğilimi göstermektedir. Bir başka deyişle, söz konusu kültüre ait okurlara daha doğal görünecek biçimde kaleme alınmaktadırlar. Buna karşılık, güçlü bir kültürden gelip zayıf bir kültüre çevrilen metinler çıkış dilinin ve kültürünün özelliklerini koruyacak biçimde yabancılaştırılma (*foreignized*) eğilimi göstermektedir. Venuti varsayımını bir çeviri derlemi üzerinde doğrulamaya çalışarak geliştirmektedir; düşüncelerine ideolojik bir öge katmak (ve böylelikle G. Toury'nin kavrayışındaki DTS'lerin saf ve nesnel betimleyiciliğinden ayrılmak) suretiyle, aynı zamanda, bu durumu eleştirmektedir de. Lawrence Venuti'nin çalışmaları, çeviri konusundaki daha genel kaygılara doğru yönelimi ifade eden, *cultural turn* (kültürel dönüm noktası) olarak adlandırılan şeyin bir parçasını oluşturmaktadır (Gile, 2005: 248-250).

Kanadalı feminist çeviribilimci Sherry Simon'a göre (*Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics on Transmission*, Londra ve New York, 1996), çeviri sıradan bir aktarım olmayıp aksine bir metinler ve söylemler kümesi içerisindeki anlamı toplum içerisinde yaratma ve yayma eylemidir. Aynı

yönelime sahip diğer çeviribilimciler çevirinin toplumda ve siyasette etkin bir rol oynadığının altını çizmektedirler. Söz konusu çeviribilimciler çeviriyi, terimin geniş anlamıyla, siyasal bir söylem olarak kabul etmektedirler. Bunlara göre, çeviri özellikle sömürgecilik sonrası bağlamda tarihsel, siyasal, ideolojik ve kimliksel sorunları incelemek üzere bir araç işlevi görmektedir. Montréal'deki Concordia Üniversitesi'nden Paul Bandia (2000) çevirinin sömürge kültürü üzerindeki etkisi ile ilgilenmektedir (Gile, 2005: 250).

Son on yıllar boyunca çeviribilimcilerin dikkati ayrıca evrensellere, bir başka deyişle, ilgili dil çiftlerinden bağımsız olarak, çeviriye özgü özellikleri yansıtan eğilimlere doğru kaymaktadır. Bu gücül evrensellerden biri Shoshana Blum-Kulka'nın (1986) belirtikleştirme varsayımdır. Varsayıma göre çeviri özgün metne göre daha belirtik olma eğilimindedir. Diğer bir gücül evrensel, çevirmen tarafından, özgün metnin yazarıyla karşılaştırıldığında, ölçünlü yapıların daha fazla, daha özgün yapılarınsa daha az kullanılması yoluyla çevirinin özgün metne oranla dilsel olarak daha olağanlaştırılmasıdır.

Üçüncü evrensel, yeniden çeviri varsayımdır. Varsayıma göre, aynı metnin ikinci bir çevirisinde yerleştirme eğilimi daha düşük olmaktadır (Gile, 2005: 250-253).

Çeviribilimin gelişmesi paralel olarak 1970'lerden günümüze farklı kültürlerde gerek çeviribilimin kuramsal ve tarihsel verilerinden gerek diğer disiplinlerden beslenen bakış açılarıyla geçmişin incelenmesi kaçınılmaz olarak karmaşık olan çeviri olgusunun doğasına, çeviri tarihi yazımını ve uygulamalarını da içerisine almıştır. Genel olarak çeviribilimde tarihsel araştırmalar ve tarih yazımı uygulamaları gelişmekte olan bir alan ve tarihsel araştırmalarda hangi yöntem ve ilkelerin izlenmesi gerektiği tartışması günümüzde de devam etmektedir. Bütün bunlar geçmişteki çeviri etkinliklerini canlı tutmakta.

Tarih teriminin bugünkü hem tarihsel olguları hem de bu olgulara getirilen yorumları kapsadığı düşünülürse, tarihsel çalışmaların ve özde çeviri tarihinin, çeviri olgusunun farklı bileşenlerine yani ürün, süreç, işlev, aktör/eyleyen gibi bileşenlerine odaklanılarak yapılması beklenebilir. Son yıllarda çeviri tarihi alanında gelişen literatüre bakıldığında, tarihsel olguların hem çeviribilimsel kavramlarla hem de tarih, iletişim, kültürbilimi, edebiyatbilim, toplumbilim ve siyaset bilimi gibi çeşitli disiplinlerden alınan kimi kavramlarla yorumlanmaya çalışıldığı görülüyor. Örneğin 1990'lardan itibaren kavramsallaştırma ve yöntem arayışlarında postkolonyal ve postmodern bakış açılarının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bütün bu gelişmeler çeviribilimin disiplinlerarası niteliğine ve alışverişine uygun bir durum olarak değerlendirilebilir.

Çeviribilimde kültürel dönüşümün gerçekleştiği 1980'lerden günümüze, tarihsel çeviri araştırmaları etrafında oluşan akademik üst-söylem, çeviribilimin kuramsal alandaki gelişimine ve diğer disiplinlerle etkileşimine paralel bir yol izlemiştir. İlk yaklaşımlar kuram-tarih ilişkisini ele alırken, çeviri tanımı da açık ya da örtük bir şekilde tartışılıyordu. Özellikle tarih ile kuram arasında var olduğu düşünülen kopukluğun, çeviribilimin bir disiplin olarak gelişmeye başlamasıyla aşıldığı, dizgeci ve betimleyici yaklaşımların etkisiyle bu iki alanın birbirinden bağımsız olamayacağı vurgulanıyordu. Böylece kuram-tarih ilişkisinde durağan, birikimci, öykülemeci, sadakate önem veren tarihsel yaklaşımların karşısında dizgeci, betimleyici, işlevsel ve nedenselliğe önem veren, çeviri ve tarih olgusunu erek kültür, kültür tarihi, iletişim açısından ele alan yaklaşımlar ortaya çıktı. Bu yeni bakış açılarının etkisiyle "çeviri" kavramının kendisi de yeniden değerlendirildi, geçmişe bakarken varsayımların ve yöntemsel araçların oluşturulması aşamasında "çeviri"nin tanımlanması gerektiğine işaret edildi. Tarihsel araştırma alanları, dönemleştirme gibi konular ele alındı.

Tarihsel çeviri araştırmalarında postmodern bir dönüşümün etkilerinin daha çok hissedildiği 2000'lerde ve sonrasında ise birtakım radikal söylemler ortaya çıktı. Çeviribilimde tarihin bağımsız bir alan olması gerektiği, tarihsel araştırmalarda postmodern yaklaşımlara bir gereksinim olduğu vurgulanmaya başlandı. Önemli gelişmelerden biri, tarihsel çeviri araştırmalarında Avrupa-merkezli yaklaşımların eleştirilerek Asya, Afrika gibi Avrupa dışındaki küçük ölçekli incelemeler şüphesiz postmodern

düşüncelerden beslenen bu yaklaşımlara önemli katkılar yaptı. Küçük ölçekli çalışmalar aynı zamanda çeviri etkinliğinin öznesine, yani çevirmenin eylemine (agent) odaklanan yaklaşımların gelişmesine de zemin hazırladı. Bu gelişmeler bir taraftan büyük anlatılardan farklı kültürlerdeki küçük anlatılara doğru bir değişimi getirirken, öte taraftan metin odaklı yaklaşımlardan insan ögesinin daha da belirginleştiği, eyleyen odaklı (çevirmen) yeni bakış açılarına doğru bir yönelimi hızlandırdı. Bütün bunlar tarihin çeviribilimin gelişimine getirdiği önemli açılımların bir göstergesi olarak düşünülmeli. (Demircioğlu, 2002).

Yeni paradigmayla birlikte çeviri tarihinin önemine işaret eden ilk araştırmacılardan biri Fransız çevirmen, tarihçi ve çeviribilimci Antoine Berman'dır. Yeni paradigmanın geliştiği Anglofon dünyanın yanında ilk tarihsel araştırmaların ortaya çıktığı Fransa'da çalışmalar yapan Berman, Alman romantiklerinin çeviriye yaklaşımlarını ve çağdaş yansımalarını ele aldığı çalışmasında modern bir çeviri kuramının ilk görevinin bir çeviri tarihi inşa etmek olduğuna değinir (Berman 1984:12).

SONUÇ

Çağdaş kuramların yer aldığı XX. Yüzyılın ikinci yarısı ile XXI. yüzyılın başına kadar olan dönemde baskın çeviribilimsel paradigmlar içermektedir. Tarihsel panorama, çağın etkili çeviribilimcileri ile çevirmenler için Çeviribilimsel kuram ve yaklaşımları sınıflandırırken benimsenen bir yoldur.

Örneğin, “dilbilimsel” kuramlar eşdeğerlik paradigması içerisinde kabul edilebilir; eylem kuramı ile skopos kuramı amaç paradigması şemsiyesi altında toplanabilir; Rus biçimciliği, Çekoslovak yapısalcılığı, İsrail çoğuldizgesi ve Hollanda, Flaman ve İngiliz Amerikan betimleyiciliği de betimleyicilik başlığı altında ele alınabilir. Çağdaş kuramlar arasında adlarını andığımız diğer kuramlar (oyun kuramı, yapısökümü, sömürgecilik sonrası yaklaşımlar, feminist yaklaşımlar, vb), çeviri sürecinde çevirmenin kişisel kararlarının rolünü öne çıkarma ve onu (eşdeğerlik paradigmasının) dilsel belirleyiciliğinden kurtarma arzuları nedeniyle, belirleyici olmayan kuramlar (bkz. Çağdaş çeviribilimsel kuramların sınıflaması için Pym, 2012) arasına yerleştirilebilirdi.

Çeviri kuramlarının her biri oldukça belirgin bir tarihsel bağlamda biçimlenmiş olup, bu da çalışmamızda vurgulandığı gibi her kuramın belli bir dönemde ve belli bir kültürde baskın çeviri uygulamalarının ve düşüncelerinin etkisi altında kaldığı anlamına gelmektedir. Örneğin “eşdeğerlik” özünde, çevirmenler tarafından yüzyıllarca dile getirilmiş olan “bağlılık” tan başka bir şey değildir, tek farkı ellili ve altmışlı yıllarda yapısalcı ölçütler çerçevesinde dile getirilmiş olmasıdır (Pym, 2012: 8).

Bu da eşdeğerliğe bilimsel bir nitelik sağlamış ve yetmişli yılların başında özerk bir bilim dalı olarak çeviribilimin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Eşdeğerlik paradigması, öte yandan, kendinden önceki eşdeğerlik paradigmasını bazı özel durumlarda uygun kabul eden skopos kuramının paradigmasıyla bütünüyle uyumludur (Pym, 2012:17). Dolayısıyla çeviri kuramlarının her zaman birbirini dışlamadıkları görülmektedir (bir paradigmanın yandaşı olmak bir kişinin diğer bir paradigmanın bazı düşüncelerine katılmasına engel olmamaktadır). Ne var ki, bir kuramdan ötekine anlamlı farklılık gösteren şey, farklı paradigmaları benimseyen araştırmacıların kullandıkları terimlerin farklı oluşudur. Daha da şaşırtıcı olan ise, terimlerin eşadlılığıdır—örneğin “eşdeğerlik”, “uygunluk”, “norm”, “işlev”, “dizge”, vb. gibi tek bir terimin kuramdan kurama çok farklı anlamlara gelebilmektedir. Skopos kuramı “işlev” terimini “bitmiş metnin ileriye dönük kullanımı” olarak anlarken, çoğuldizge paradigması çerçevesinde “işlev” çevrilmiş bir yazınsal metnin ulusal bir yazın dizgesi içerisindeki “merkezi veya çevresel konumu”nu ifade etmektedir (Pym, 2012: 9).

Çeviri kuramlarının tarihini incelemek neden gereklidir? Çeviri kuramlarını tarihsel gelişim süreçleri içerisinde inceleyerek bunları karşılaştırma, düşünce tarihinin bir bölümünü anlama ve farklı görüş alışverişlerine açılma olanağı buluruz. Çeviriye ilişkin farklı paradigmaları bilmek çevirmene konumlarını, kararlarını savunma olanağının yanı sıra diğer çözümlere açık olma, olası birçok çözümü

arama olanağı sağlar. Bu, olasılıkla ne en hızlı ne de kısa erimde en verimli yoldur, fakat çevirmenin yaptığı işin iyileştirilmesine ve kendi üzerine düşünmesine götüren yolun bu olduğu kesindir. Farklı kuramları bilmek çevirmende farklı çözümler arama eylemini geliştirmekle kalmaz, seçimlerini doğrulamada, hatta gerektiğinde, savunmada da kolaylaştırıcı da olabilir.

Sonuç olarak, çevirinin bir tarihi olduğu düşüncesi, bu bağlamda, onu incelemeye yönelik disiplinlerin en temel ortak kabullerinden biri haline geliyor. Dolayısıyla çeviri tarihini çeviribilim içinde araştıran bilimciler ile onu bu alanın dışında araştıran kültür veya edebiyat araştırmacıları arasında bir diyalog çağrısının önemli sonuçlarından biri, şüphesiz, çeviri tarihinin nasıl araştırılacağı sorusuna kuramsal ve yöntemsel sorgulamalar olacaktır.

Bu yönüyle çeviribilimde çeviri tarihinin kuramsal ve yöntemsel sorunlarını tartışmaya açıyor; disiplinlerarası diyaloga ve karşılaştırmalı çalışmalara çeviribilimden bir katkı sunuyor.

KAYNAKLAR

- Bandia, P. (2000). Decolonizing Translations: African Proverbs and Aphorisms. In M. Gaddis-Rose (Ed.), *Beyond the Western Tradition. Translation Perspectives*, Vol. XI, (pp. 147-161). New York: Center for Research in Translation, State University of New York at Binghamton..
- Basnett, S. (1980). *Translation Studies*. London /New York: Routledge.
- Bassnett, S. (1992). *Translation Studies*. London: Routledge Publisher.
- Benjamin., W. (1923). Die Aufgabe des Übersetzers. Ein philosophischer Essay über das Wesen der Sprache.
- Berman, A. (1984). *L'épreuve de l'étranger. Culture et traduction dans l'Allemagne romantique*. Paris: Gallimard.
- Blum-Kulka, S. (1986). Shifts of cohesion and coherence in translation. In J. House & S. Blum-Kulka (Eds.), *Interlingual and intercultural communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*, (pp. 17-35). Tübingen: Narr.
- Catford, J. C. (1965). *A linguistic theory of translation*. London: Longman.
- Demircioğlu, C. (2016). Çeviribilimde Tarih ve Tarih Yazımı. Doğu-Batı Ekseninde Bir Karşılaştırma. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Gile, D. (2005). *La traduction. La comprendre, l'apprendre*. Paris: PUF.
- Holmes, J. S. (1988). The Name and Nature of Translation Studies. In J. S. Holmes (Ed.). *Translated papers on literary translation and Translation Studies* (pp. 67-80). Amsterdam: Rodopi.
- Humboldt von, W. (1816). Einleitung zu Agamemnon (1973). In H.J. Störig (Ed.), *Das Problem des Übersetzens*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Jakobson, R. (1959). On Linguistic Aspects of Translation. In R. A. Brower, (Ed.), *On Translation* (pp. 232-239). MA: Harvard University Press.
- Kelly, L. G. (1979). *The true interpreter: A history of translation theory and practice in the west*. (pp. viii + 282). New York: St. Martin's.
- Larbaud, V. (1946). *Sous l'invocation de saint Jérôme*. Paris: Gallimard.
- Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. London and New York: Routledge.
- Levy, J. (1967). Translation as a decision process' in to honor Roman Jakobson. *Essays on the Occasion of his seventieth birthday*, 2, (pp.1171-1182). The Hague: Mouton.
- Luther, M. (1530). *Sendbrief vom Dolmetschen* (1973). In H. J. Störig, *Das Problem des Übersetzens*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Mänttari, J. H. (1984). *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Meschonnic, H. (1973). *Pour la poétique II.Épistémologie De L'écriture. Poétique La Traduction*. Paris: Gallimard.
- Mounin, G. (1955). *Les Belles Infidèles*. Lille: Presses Universitaires de Lille.
- Mounin, G. (1963). *Les problèmes théoriques de la traduction*. Paris: Gallimard.
- Nida, E. A. (1964). *Towards a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: E.J. Brill.
- Nord, C. (1988). *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. Heidelberg: Groos.
- Pym, A. (2012). *On Translator Ethics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Translation Library.
- Raková, Z. (2014). *Les théories de la traduction*. Brno: Masarykova Univerzita.
- Schleiermacher, F. (1813). *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens* (1969). In H. J. Störig (Ed.), *Das Problem des Übersetzens* (pp. 38-70). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Simon, S. (1996). *Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics on Transmission*. Londra/ New York: Routledge.

- Steiner, G. (1975). *After Babel. Aspects of Language and Translation*. London/ New York: Oxford University Press.
- Steiner, G. (1975). *Après Babel. Une poétique du dire et de la traduction*. (A. Michel Ed.) Paris. Orig. angl. Oxford, 1998. Traduit par Lucienne Lotringer et Pierre Emmanuel Dauzat.
- Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins.
- Tytler, A. F. (1813). *Essay on the Principles of Translation*. Third Edition, 1978. (Edited and with an introductory article by J. F. Huntsman). Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science, Volume 13. Amsterdam: John Benjamins.
- Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility. A history of translation*. London and New York: Routledge.
- Vermeer, H. J. (1996). *A skopos theory of translation: (some arguments for and against)*. Heidelberg: TextconText Verlag.
- Vinay, J. P., ve Jean D.(1958). *Stylistique comparée du français et de l'anglais: la théorie au service de la pratique*. Montréal: Beauchemin.